

відповідно – частину експресії. Але отримані складені слова також є певною мірою неологізмами і, що важливо в контексті статті, передають семантику заголовку.

Схильність німецьких журналістів до неологізмів-комполітів пояснюється багатими потенціями німецького словотвору. І якщо українська мова легше може впоратися зі складними прикметниками, то складені іменники потребують ретельнішого та креативного підходу до перекладу. Речення "*Beamtendeutsch, Wirtschaftskauderwelsch und Phrasendrescherei: Unverständliche Sprache begegnet einem allerorts*" (Markt, Nr.40, 2008) можемо перекласти таким чином: "*Канцелярщина, англосуржиканство та пустослів'я: незрозуміла мова підстерігає скрізь*". Три композити, котрі складають в оригіналі триєдине перерахування, варто відтворити подібним перерахуванням і в перекладі. Це складно з тієї причини, що не всі вони можуть бути передані одним словом. Композит "Beamtendeutsch" перекладаємо як "канцелярщина", застосувавши генералізацію; словникове "канцелярська німецька" звучало б недоречно. Найбільше питань викликає відтворення другого композиту. Якщо "Kauderwelsch" означає мову, засмічену іноземними словами, то "Wirtschaftskauderwelsch" – засмічену запозиченнями мову економіки. Знаючи, що німецька мова економіки потерпає в першу чергу через засилля англо-американізмів (це також характерна риса публіцистики, особливо з економічною тематикою, але ця проблема висвітлюється науковцями доволі часто, тому у межах нашої статті вона не розглядається), ми створили окупаціоналізм "англосуржиканство". Чому не просто "суржик"? Тому що суржик викликає асоціацію російсько-українського покручу. Цього ми хотіли уникнути. Афікс "-анство" додали з таких міркувань: усі іменники отримують в оригіналі негативне конотативне значення, яке ми передаємо в першому та другому слові за допомогою стилістично маркованих суфіксів.

Отже, як бачимо, українська та німецька економічна преса активно послуговується стилістично маркованою лексикою, серед якої домінують різного роду метафори. Метафори виконують у публіцистиці не лише називну й аксіологічну функцію, але й експресивну, текстотворюючу, сигналізуючу та функцію компресії. Особливо популярними стають окупаціональні метафори, деякі з них є авторськими неологізмами. Вони базуються на грі слів чи авторських варіантах деривації або словоскладання. Переклад цих новотворів підпорядковується вимозі відтворення їхньої домінуючої функції в оригіналі. **Подальші дослідження** розглянутого питання бачаться нам у ширшому зборі фактичного матеріалу, систематизації можливих способів відтворення окупаціональних метафор та виробленню стратегій і тактик роботи із такою перекладацькою проблемою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дудник М.М. Стилістичні фігури як засоби вираження конотативної інформації та їх відтворення при перекладі (на матеріалі текстів публіцистичного стилю) // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Вип. 31. – Київ: 2001. С. 65 – 68.
2. Ризель Э.Г., Шендельс Е.И. Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1975. – 315 с.
3. Сербенська О.А., Волощак М.Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. – Київ: Просвіта, 2001. – 108 с.
4. Walther W. Neue Aspekte der Übersetzung von Metaphern in journalistischen Texten. // Fremdsprachen, Nr. 30, 1986. – S. 162-166.
5. Weinrich H. Münze und Wort. Untersuchungen an einem Bildfeld // Band Romanica.- Halle, 1958 – S. 508 – 521.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Марія Іваницька – доцент кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови КНУ ім. Т.Шевченка.

Наукові інтереси: стилістика, художній переклад, німецькомовна література Буковини.

Мар'яна Кісельова – магістр, випускниця КНУ ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: перекладознавство.

АВТОПЕРЕКЛАД ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Олександр КАЛЬНИЧЕНКО, Наталія КАЛЬНИЧЕНКО (Харків, Україна)

У статті розглянуто явище автоперекладу порівняно з просто перекладом, вказано на значення цього явища для теорії перекладу, наведено типи автоперекладу з огляду на мовні пари.

The paper deals with the phenomenon of self-translation in comparison with translation proper, its significance for translation theory and the types of auto-translation depending upon the languages involved.

Донедавна явищу автоперекладу, або самоперекладу, що позначає процес перекладання автором власного твору, або результат такої дії [6: 17], і притаманного, зокрема, таким авторам як Й. Бродський, В. Набоков, С. Бекет, В. Биков, П. Куліш, В. Коротич, Р. Тагор,

Х. Борхес, С. Гейм, Е. Триоле та багатьом іншим, перекладознавці приділяли надто мало уваги; можливо, внаслідок того, що відносили його радше до феномена білінгвізму, аніж до власне перекладу. Проте останнім часом це явище стало привертати увагу численних дослідників (Б. Фітч, Е.К. Божур, Р. Грутман, Ж. Ріссе, Р. Браун, Ж. Грін, Ж. де Паласіо, М. Перрі, Ж. Ламбер, Д. Лампінг, Л. Куре-Йенсен, Дж. Мак-Гуїр, К. Юнг, С. Нестеров, Н. Сребрянська, Л. Ласенко та інші), хоча практично у всіх відомих дослідженнях автоперекладу він розглядається з точки зору авторських змін у тексті іншою мовою (без зосередження на проблемах двокультурності). Зауважимо, однак, що майже у всіх працях про автопереклад з боку самоперекладача відзначаються більш сміливі зміни, аніж ті, що їх дозволяють собі звичайні перекладачі. Коли ці зміни носять систематичний характер, то вони служать могутніми показниками дії перекладацьких норм, дослідження яких стало однією з основних тем перекладознавства початку ХХІ ст. І справді, якщо важко виокремити конкретний чинник, що став причиною змін у тексті автоперекладу, то при розгляді групи письменників, чия двомовність можливо пояснити соціокультурними обставинами, зазвичай вимальовується певна модель чи система. Тому проблему автоперекладу слід розглядати не як периферійну для перекладознавства, а як центральну, тим більше, що усвідомлення погляду на культуру як механізм, що саморегулюється, призводить нас до висновку про невідповідність появи текстів, які обумовлені взаємодією двох культур у одній творчій свідомості, в літературах різних народів у ті чи інші періоди їх розвитку.

Вперше в світі зацікавленість у проблемі самоперекладу виявив проф. Харківського університету О. М. Фінкель у 1928 році у статті «Г. Ф. Квітка – перекладач власних творів» [1], у якій він стверджує, що ігнорування цієї проблеми не є правомірним і що думка, що «жодної різниці поміж автором-перекладачем та перекладачем звичайним взагалі нема» є спрощенням питання. «Єдиної, загальнообов'язкової норми перекладу нема... ці норми хитаються – залежно від загальних літературних поглядів певної доби... Нема жодного об'єктивного критерію, щоб відрізнити переклад од художньої переробки, нема об'єктивного критерію, щоб визначити якісні градації, і те, що іноді видають за такий критерій, є звичайно викладом особистого смаку рецензента, і ані об'єктивності, ані категоричності це не має. Завдяки усім цим умовам – хоч і маловтішним, але реально-існуючим – авторське розв'язання проблеми перекладу несподівано набуває особливо гострого інтересу та значення. ... Для нас безперечною є теза, що найкращим знавцем морфології та функції твору є його автор: високе мистецтво завжди є свідоме, і тільки школярі творять сліпо, гадаючи, що неучтво можна компенсувати благими намірами. Але в цьому разі найкращим перекладачем повинен бути сам автор: бо хто краще його знає, де саме треба зробити наголос, що саме домінує у творі по всіх його частинах.» [1: 400–01]. До проблеми самоперекладу О. М. Фінкель звертався час від часу протягом всього життя. Так, у кандидатській дисертації «Г. Ф. Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів» (1939 року) [2] О. М. Фінкель досліджує особливості перекладацького методу Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, сприйняття ним свого завдання, а також важливість самоперекладу для теорії перекладу. У статті від 1962 року, присвяченій автоперекладу, [3] Фінкель пише що, хоча перед перекладачем взагалі і перед перекладачем-автором, стоять, здавалось би, одні й ті самі завдання й труднощі, в автоперекладі вирішення їх набуває дещо іншого характеру, іншого змісту, аніж у звичайному перекладі. І якщо перекладач переосмислює твір, який перекладає, акцентуючи одні елементи, приглушуючи інші, в силу своєї ідейної, естетичної, етичної і т.п. нетотожності з автором з одного боку, та в наслідок перенесення твору в інше читацьке середовище, з іншого, для перекладача-автора причини першого порядку, природно, відпадають. А причини другого порядку залишаються, хоча це переосмислення здійснюється не для себе, а для інших. Середовище іншої мови та іншої культури змушують його йти на такі зміни, які для оригіналу він не допустив би, спонукує до перестворення свого твору, що не може не вплинути на мову та на стиль перекладу. І якщо ті зміни, що автор-перекладач вносить в текст перекладу, істотно відрізняють його від оригіналу, то для звичайного перекладу це було б мінусом й вважалось б прикладом наслідування, то чи існують такі самі співвідношення між джерельним текстом та текстом перекладу для автора-перекладача? [3: 300–1].

Коли розглядати самопереклад в історичному аспекті, то можна дійти висновку, що самі себе перекладали, зазвичай, ті автори, які не просто вільно володіли кількома мовами, але й творили на них. Тому авторське усвідомлення такого вибору важко переоцінити: на відміну від практики Середніх віків, коли вибір мови перекладу визначався перш за все жанровою належністю твору, то з часів романтиків багатомовний чи двомовний автор має свідомо вирішувати, яку саме мову обрати у даному конкретному випадку.» [4: 38]. Ось чому на додаток до реального використання автором мов, якими він творить, варто розглядати також і відношення та почуття автора до них.

Якщо говорити про вибір мови, то для того, щоб змалювати портрет конкретного перекладача своїх творів чи групи таких перекладачів, у нагоді можуть стати кілька наступних запитань. 1) Чи носить практика автоперекладу систематичний характер? 2) Чи автори є постійними у виборі джерельної та цільової мов (як це буває у випадку з «регіональними» авторами, які перекладають власні твори для того, щоб зробити їх надбанням значно ширшої аудиторії)? 3) Чи рідна мова використовується як цільова чи навпаки саме рідна мова використовується для створення джерельних текстів? 4) Чи встановлюється «розподіл праці» між мовами, коли одна з них переважно використовується для «високої літератури», а інша – для масових жанрів? 5) На якому етапі свого творчого шляху звертаються письменники до того, щоб перекладати власні твори? 6) Чи через значний проміжок часу після створення першої версії створюється версія другою мовою? 7) Чому певні автори повторюють другою мовою те, що вони вже висловили першою мовою? [6: 18].

І навряд чи одним незадоволенням існуючими перекладами можна пояснити явище автоперекладу. Крім матеріальних умов та чинників (на кшталт вигнання, заміжжя, грошей) має існувати якийсь більш високий мотив, що допомагає авторам перебороти небажання повторюватися [4: 90]. Двомовні автори, які займаються автоперекладом, мають справу не лише з абстрактними мовними системами, вони часто намагаються використовувати дві традиції і саме тому є також джерелом для створення літературної норми. Оскільки автор сам себе перекладач, то він може собі дозволити сміливі зміни у джерельному тексті, які, якби це зробив інший перекладач, мабуть, не вважалися б за адекватний переклад. Такі сміливі систематичні зміни добре можуть продемонструвати дії перекладацьких норм [8: 181]. І справді, коли важко виокремити конкретний чинник, то при розгляді групи письменників, чию двомовність можливо пояснити соціокультурними обставинами, зазвичай вимальовується певна модель чи система. Так, у Європі XVI ст. поети нерідко перекладали свої власні латинські твори для вправ. Отримавши освіту латиною, вони досягли в ній такого рівня компетенції, який переважав їхній рівень володіння живою рідною мовою, тому вони потребували спершу написання твору латиною, а вже потім «створювали поетичний твір живою мовою». Зміну напрямків між джерельною та цільовою мовами можна пов'язати із значними суспільно-політичними змінами.

У самоперекладі можливо виділити наступні типи: 1) переклад з однієї національної мови іншою (скажімо, франко-голландські та голландсько-французькі самопереклади бельгійських письменників XX ст., таких як Каміль Мелой або Марнік Гійсен; автопереклади англійською російських письменників-емігрантів); 2) переклад з «регіональних» мов на мови із більшою кількістю мовців (прикладом чого можуть служити твори спершу створені автором-шотландцем гаельською мовою, а пізніше перекладені ним же шотландським варіантом англійської мови, як це притаманно творчості Ш. МакЛіна); 3) переклад з діалектів на загальнонаціональну літературну мову (скажімо, самопереклади італійських «діалектних» поетів літературною італійською мовою, прикладом чого може бути поезія Джана Маріо Віальти).

Яким же чином самопереклад відноситься як текст до «просто» перекладу? Чи можна сказати, що автопереклад має свій власний відчутний характер? В есеї про власний переклад Дж. Джойсом двох фрагментів з *Work in Progress* (майбутнього *Finnegan Wake*) італійською мовою Ж. Ріссе відповідає ствердно [9]. На відміну від перекладів «у звичному сенсі слова» [9: 3] тексти Джойса не є «прагненням до гіпотетичної еквівалентності оригінальному тексту як даного, певного, а радше є пізніше доопрацювання, свого роду розширення, новий етап, більш смілива варіація на текст в процесі». Що тут є важливим, так це застаріле поняття

авторитету першоджерела стосовно перекладу: оскільки сам Джойс написав ці вторинні версії ідіоматичною та творчою італійською мовою, то вони набувають такого авторитету, що його неможливо порівняти навіть з «авторизованим» перекладом різних майстрів. Преференція аудиторією авторського перекладу не так будується на широкому вивченні його внутрішніх якостей, як на високій оцінці процесу, що породив його. У поняттях творення тексту автоперекладач також відрізняється від звичайного перекладача уже тому, що це скоріше процес подвійного переписування, аніж двостадійна діяльність «читання – писання». У результаті першість оригіналу більше не є справою статусу авторитету, а стає «за своїм характером виключно часовою». Відмінність між оригіналом та (само)перекладом таким чином зводиться нанівець, поступаючись більш гнучкій термінології, за якою обидва тексти називаються «варіантами» або «версіями» з рівним статусом [5: 131].

Хоча двомовність, поза всяким сумнівом, є найбільш очевидною передумовою можливості здійснення автоперекладу, вона не є єдиною. Оскільки перекладачі власних творів є не лише мовцями на двох мовах, але й авторами, які творять двома мовами, то це означає, що вони мають досягти статусу культурної людини в обох культурних спільнотах, мати доступ до двох літератур та двох культур. Найважливішим виміром, який слід додати, є відповідність мети джерельного та цільового текстів, яку не можна просто віднести до контексту культури, хоча такий зв'язок існує. Як було продемонстровано у дослідженні В. Юнг автоперекладів німецьких авторів С. Гейма, К. Манна, Р. Арнгейма та Х. Арендт, які у вигнанні писали англійською мовою, а потім самі себе перекладали німецькою, не можна механічно припускати, що німецька читацька аудиторія матиме ту ж саму базу знань що й автор [7]. Новий контекст культури тексту-автоперекладу вимагає переосмислення праці, яку автор перекладає. Проте це переосмислення не так ґрунтується на творчості автора, як на його відчутті того, як буде цей текст розумітися в іншій культурі. Отже, так звана вільність автоперекладу значною мірою укорінюється не у авторському відчутті влади над власним текстом, а в чутливості автора до культур, у вмінні здійснювати прагматичну адаптацію. Автоперекладач не завжди може служити взірцем для наслідування, але поняття двох оригіналів, які відрізняються не статусом, а контекстом культур, дозволяє до певної міри проникнути у доречність пристосування текстів до нової культури та пристосування їх до нової читацької аудиторії, якщо автори сподіваються на бажаний вплив. А культурні посередники дають можливість проникнути у свої наміри у даному тексті через зміни, що вони їх вважають за необхідні, для того, щоб стати зрозумілими. Не вважаючи, що аналіз автоперекладацької діяльності лише одного автора дозволяє дати відповідь на всі питання, гадаємо, що розгляд спадку багатьох автоперекладачів є в цьому плані перспективним.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Фінкель О. М. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів // Квітка-Основ'яненко: 36. на 150-річчя народження. – Х., 1929. – С.107–132. Див. також: Фінкель О. М. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко – перекладач власних творів // Протей: Перекладацький альманах. – Х., Вид-во НУА, 2006. – Вип. 1. – С. 400–38.
2. Фінкель О. М. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко як перекладач власних творів: Дис. на надб. вчен. ступ. кандидат. філол. наук. – Х., 1939. – 109 с.
3. Фінкель А. М. Об автопереводе // Теория и критика перевода. – Л., 1962. – С. 104–125. Див. також: Фінкель А. М. Об автопереводе // Черноватий Л.М., Карабан В.І., Подміногін В.О., Кальниченко О.А., Радчук В.Д. О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: Зб. вибраних праць. – Вінниця: Нова книга, 2007. С. 299–325.
4. Beaujour E. K. Alien Tongues: Bilingual Russian Writers of the “First” Emigration. Ithaca: Cornell University Press, 1989.
5. Fitch B. The Status of Self-translation // Texte, 1985, #4. – P. 111–25.
6. Grutman R. Autotranslation // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – L. and N. Y.: Routledge, 1998. – P. 17–20.
7. Jung V. Writing Germany in Exile – the Bilingual author as Cultural Mediator: Klaus Mann, Stefan Heym, Rudolf Arnheim and Hannah Arendt // Journal of Multilingual and Multicultural Development, 2004, vol. 25, #5–6. – P. 529–46.
8. Perry M. Thematic and Structural Shifts in Autotranslation by Bilingual Hebrew-Yiddish Writers // Poetics Today, 1982, # 2. – P. 181–92.
9. Risset J. Joice Translates Joice // Comparative Criticism, 1984, #6. – P. 3–21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександр Кальниченко – доцент кафедри теорії та практики перекладу ХГУ «НУА» та доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови ХНУ ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: історія та теорія перекладу.

Наталія Кальниченко – ст. викладач кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Наукові інтереси: культурологічні аспекти семантики художнього тексту.